

CZU: 81'42

81'276 (genuri discursive)

<https://doi.org/10.52505/llf.2025.2.13>

DE LA „DIATĂ” LA „TESTAMENT”: EVOLUȚIA UNUI GEN DISCURSIV ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNITATE

Ecaterina BRĂGUȚĂ

Doctor în filologie, cercetător științific

E-mail: ecaterina.braguta@usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-9213-1819/>

Universitatea de Stat din Moldova

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

<https://ror.org/0475kvb92> (Chișinău)

THE EVOLUTION OF A DISCOURSIVE GENRE BETWEEN TRADITION AND MODERNITY

Abstract

The present paper discusses the evolution of testamentary discourse in the Romanian context. Documents through which provisions are made regarding the transfer of property to heirs offer valuable information both for the national legal framework and for philological research, providing details on the Romanian language in its dynamics. The main terms associated with these documents – diată and testament – illustrate the genre's evolution from tradition to modernity, a transition accompanied by a series of structural, stylistic, lexical, and functional changes. While in the medieval period the diată was characterized by a confessional, solemn language, rich in religious formulas, affectionate appellations, and moral exhortations, with spiritual and communal value, beginning with the modern period and the adoption of the 1864 Civil Code, the personal tone was replaced by a terminological, impersonal one, adapted to legal requirements. The study highlights the preserved elements (tripartite structure, identification of the testator, statement of motivation) as well as the changes that reflect transformations in Romanian mentality and culture, as well as in legal acts. Thus, the testament gradually becomes a legal instrument for patrimonial transfer, largely losing its confessional and moralizing functions.

Keywords: diată, testament, discourse, testamentary discourse, civil code.

Rezumat

Lucrarea curentă ia în discuție evoluția discursului testamentar în spațiul românesc. Actele prin care se dau indicații privind transmiterea bunurilor în posesia urmașilor oferă informații prețioase atât pentru cadrul juridic național, cât și pentru studiul filologic,

furnizând detalii despre limba română în dinamică. Principalii termeni atribuiți acestor documente – diată și testament – surprind evoluția genului de la tradiție la modernitate, tranziție însoțită de o serie de transformări de ordin structural, stilistic, lexical și funcțional. Dacă în perioada medievală diata se caracteriza printr-un limbaj confesiv, solemn, încărcat de formule religioase, apelative afective și îndemnuri morale, având o valoare spirituală și comunitară, începând cu perioada modernă, cu apariția Codului Civil din 1864, are loc înlocuirea tonului personal cu unul terminologic, impersonal, adaptat exigențelor legale. Studiul evidențiază elementele păstrate (structura tripartită, identificarea testatorului, exprimarea motivației), precum și schimbările care reflectă transformări în mentalitatea și cultura românească, dar și în actele juridice. Astfel, testamentul devine treptat un instrument juridic de transfer patrimonial, pierzând în mare parte funcțiile confesive și moralizatoare.

Cuvinte-cheie: diată, testament, discurs, discurs testamentar, cod civil.

Introducere. Studiul testamentelor românești în diacronie a reprezentat o preocupare firească pentru juriști, istorici și mai puțin pentru filologi. Considerăm utilă o abordare interdisciplinară a acestor acte; or, discursul testamentar, în calitate de gen discursiv și document juridico-literar, reflectă o dimensiune esențială a relației dintre om și comunitate. În spațiul românesc, acest tip de text a cunoscut o evoluție semnificativă, marcată de transformări sociale, culturale, confesionale și lingvistice, pornind de la primele testamente redactate în limba slavonă sau greacă, în care dominau formulele religioase și caracterul solemn, până la documentele moderne, întocmite în limba română și orientate spre claritate juridică.

În perioada medievală, testamentul nu era doar un act legal de transmitere a averii, ci și o mărturie personală despre mentalități, valori și structuri de autoritate. Astfel, studiul evoluției sale în context românesc oferă prilejul unor cercetări despre istoria, cultura, familia românească, dar și despre configurarea discursului narativ al sinelui în fața morții. Analiza diacronică a acestui gen evidențiază trecerea de la formulările colective și standardizate la exprimarea unor intenții personale și afective, iar ulterior, odată cu dezvoltarea limbii române scrise, dar și a societății românești, la afirmarea unei culturi juridice proprii.

Repere terminologice. În *Dicționarul explicativ al limbii române*, termenul *testament*, *testamente* este definit drept „Act juridic unilateral, revocabil cât timp testatorul este în viață, prin care cineva își exprimă dorințele ce urmează a-i fi împlinite după moarte, mai cu seamă în legătură cu transmiterea averii sale. ♦ *Testament olograf* = testament scris în întregime, datat și semnat de testator. *Testament autentic* = testament întocmit de către un funcționar de stat, cu formalitățile cerute de lege” (DEX, 2009). Potrivit Codului Civil al Republicii Moldova, articolul 2191, testamentul „este actul unilateral, personal și revocabil prin care o persoană, numită testator, dispune, în una dintre formele cerute de lege, pentru timpul când nu va mai fi în viață”.

Acest act care consemnează transmiterea moștenirii a cunoscut mai multe denumiri, utilizate în funcție de perioada istorică și regiunea specifică a spațiului românesc, printre acestea figurând denumiri precum: *diată* (un termen curent pentru perioada medievală și premodernă, întâlnit frecvent în documente de cancelarie, acte boierești sau mănăstirești), *zapis*, *scrisoare*, *scrisoare de moarte*, *carte*, *isvod*, *poruncă* ș.a. Diferența dintre cei doi termeni *diată* – *testament*, cel mai des identificați, în uzul lor istoric, este nu doar de origine, ci și de registru: „*diată*” rămâne asociată tradiției, mediului boieresc și clerical, iar „*testament*” devine un termen standard, având caracter juridic și neutru.

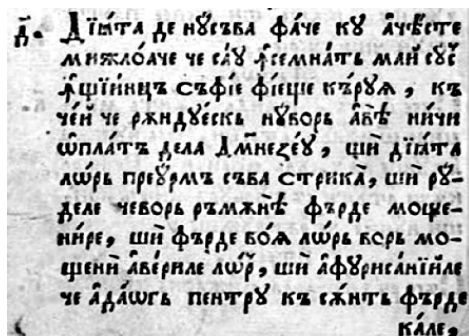
Apariția acestui document încă din timpuri străvechi a fost condiționată de mersul firesc al vieții, natura finită în timp a omului ca ființă vie, necesitatea de a desemna succesorul bunurilor adunate în decursul vieții, precum și obligația morală de a transmite învățături, valori, principii. Realizând o analiză a evoluției moștenirii testamentare în plan național, I. Banarescu prezintă aspectele proprii diferitelor etape istorice, astfel încât aceasta afirmă că „perioada antică (sec. IV î.e.n. – III d.H.) se caracterizează prin aceea că în domeniul succesiunii predomină dreptul nescris, datorită cărui fapt averea se transmitea prin moștenire în cadrul familiei prin dispozițiile orale – testamentul cu «limbă de moarte». Odată cu instalarea stăpânirii romane în Dacia, pe lângă dreptul local nescris a început să se aplice și dreptul roman scris” (2020, p. 126). În Țara Moldovei, primele acte (păstrate) care conțin dispoziții cu caracter testamentar apar prin secolul al XV-lea, iar primele testamente propriu-zise datează din secolul al XVI-lea (Székely 1997-1998, p. 25).

Inventariind o serie de testamente moldovenești, P. Zahariuc constată că, în secolele XVI-XVIII, principalele categorii de persoane care manifestau preocupare față de redactarea unor astfel de acte sunt: „jupânesele văduve, permanent amenințate de rudele soțului decedat, familiile fără copii, permanent îngrijorate de soarta averii și a soțului supraviețuitor, de greutățile vieții și de pomenirile de după moarte, monahii, preoții și ierarhii Bisericii, permanent preocupați de separarea dintre bunurile personale și cele care aparțin «casei Domnului», boierii văduvi și bolnavi, permanent îngrijorați de soarta copiilor, de educația, de moralitatea, de căsătoria în același mediu social și de partea de avere a acestora” (Zahariuc 2021, p. 10).

Recomandări privind redactarea diatelor. Unul dintre primele documente care poate fi considerat drept formular de redactare a testamentului/diatei se conține în lucrarea mitropolitului Țării Românești, Antim Ivireanul – *Capete de poruncă la toată ceata bisericască*, Târgoviște, 1714.

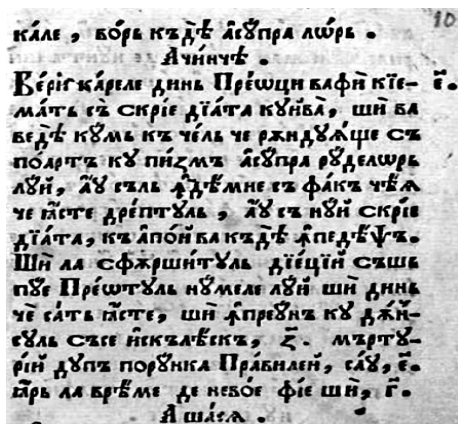
Scrierea conține un compartiment prin care se enumeră condițiile de validitate a diatei, denumit *Mijlocirile cu carele pot să rămâie diețile temeinice și nestrămutate*. Autorul enumeră șase recomandări, iar prima dintre acestea ancorează redactarea documentului în tradiția religioasă „să se facă cu frica lui Dumnezeu”.

A patra: Diata de nu să va face cu acéste mijloace ce s-au însemnat mai sus în știință să fie fieștecăruia, că cei ce rânduiesc nu vor avea nicio plată de la Dumnezeu, și diata lor pre urmă să va strica, și rudele ce vor rămânea făr'de moștenire, și făr'de voia lor vor moșteni averile lor, și afurisaniile ce adaogă pentru că sânt făr'de cale, vor cădea asupra lor.

Ulterior, mitropolitul vine cu o recomandare către fețele bisericești, care apar ca martori ai diatei, de a-i îndruma pe testatori în cazul în care aceștia nu se poartă după buna rânduială.

A cincea: Vericarele din Preoți va fi chemat să scrie diata cuiva, și va vedea cum că cel ce rânduiaște să poartă cu pizmă asupra rudelor lui, au să-l îndemne să facă ceea ce iaste dreptul, au să nu-i scrie diata, că apoi va cădea în pedeapsă. Și la sfârșitul dieții să-ș puie Preotul numele lui și din ce sat iaste, și împreună cu dânsul să se iscălească.

În cele din urmă, este descrisă ordinea în care sunt înscrise ultimele dispoziții ale testatorului, în ceea ce ține de zestrea soției, întoarcerea datoriilor, ritualurile de înmormântare și pomenire și moștenirea lăsată urmașilor.

A șasea: În diată să cuvine mai întâi de cât toate, să se rânduiască deplin zăstrele muierii, după cumu-i va fi scriind foița, și darurile cele mai nainte de nuntă și podoabele cele de a dooa zi, după cum poruncește pravila. A dooa să rânduiască datoriile de va fi datoriu, anume cuie iaste dator. A treia, să osebească toată cheltuiala ce va să se facă la îngropare, și la pomenirile cele obicnuite până la plinirea unui an, și alte milostenii, și sărindare, după cumu-i va fi puțința. Iară ce va mai rămâne afară dintr-aceasta, să împartă la moștenitori precum ar socoti că va fi cu dreptate.

În continuarea acestor recomandări se oferă un text, echivalentul unui formular în accepția contemporană, privind scrierea diatei.

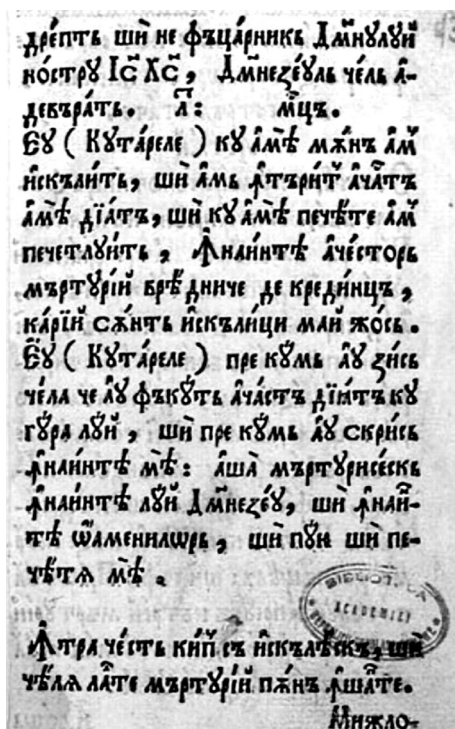
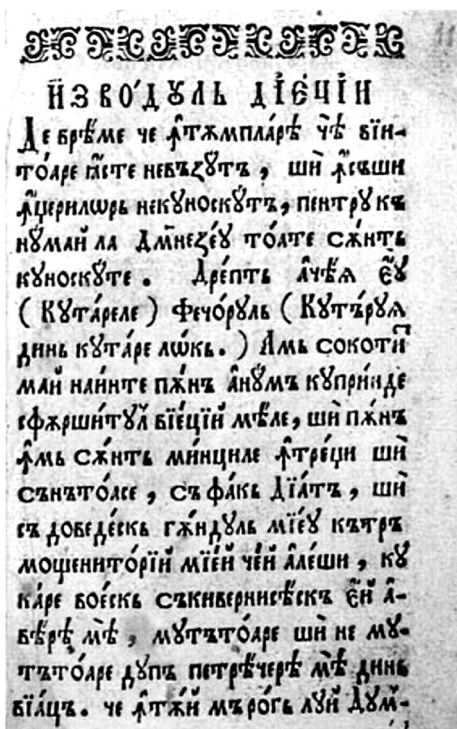
IZVODUL DIEȚII

De vreme vrème ce întâmplarea cea viitoare iaste nevăzută și însăși îngerilor necunoscută, pentru că numai la Dumnezeu toate sânt cunoscute. Drept aceea eu (Cutarele) Feciorul (Cutăruia din cutare loc.) Am socotit mai nainte până a nu mă cuprinde sfârșitul vieții mele, și până în sânt mințile întregi și sănătoase, să fac Diată și să dovedesc gândul meu cătră moștenitorii miei cei aleși, cu care voiesc să chivernisească ei averea mea, mutătoare și nemutătoare după petrecerea mea din viață. Ce întâi mă rog lui Dumnezeu ca unui milostiv să-mi iarte mulțimea păcatelor mele cele ce am greșit ca un om într-această lume: așijderea mă rog și tuturor creștinilor cui ce voi fi greșit să-mi iarte: și de mine încă să fie iertați toți câți îmi vor fi greșit, și verice rău mi-ar fi făcut. După aceasta poruncesc lor mai întâi de toate să-ș ia soția mea cea după lege (Cutare) zăstrele ei deplin, după cumu-i scrie foița, și darurile cele mai nainte de nuntă, așijderea și podoabe ce i-am dat ei a doao zi după nuntă, carele sânt iată ce și iată ce. A doao, să plătească datoriile ce sânt dator (Cutăruia și Cutăruia cu zapise ori fără zapise.) A treia, să mi să facă pogrebania și pomenirile cele obicinuite până la împlinirea unui an, așijderea și milele și sārindările ce la las, să să dea deplin. Iară după aceasta, fiii și moștenitorii miei cei adevărați, (Cutare, Cutare, și Cutare,) să împartă toată averea mea între dānșii frățāște și cu pace: însă (Cutare) să-ș ia partea lui iată ce și iată ce și (Cutarele) iată ce și iată ce și (Cutarele) iată ce și iată ce. Încă iert pe credincios robul meu (Cutarele) din robie: și pe credincioasa roaba mea (Cutare). Încă dāruiesc (Cutăruia) pentru mātuirea sufletului meu iată ce. Aceasta voiesc să facă acești moștenitori ai miei după moartea mea, precum cu dreptatea minții mele am rānduit și limba mea au grāit, și mātina mea au scris, înaintea acestor mărturii vrednice de credință, carii s-au aflat de față (Cutare, Cutare, Cutare, Cutare, Cutare, Cutare, Cutare) iară oricare din moștenitorii miei care am zis mai sus, au din judecātori, și din boiari sau din cei Bisericești, sau din cei lumești, ar vrea să întoarcā, sau să strice această diată a mea: să aibā a da rāspuns și seama la înfricoșata zioa aceea a rāsplātirii înaintea judecātorului celui drept și nefățarnic Domnului nostru Iisus Hristos, Dumnezeuul cel adevărat.

Eu (Cutarele) cu a mea mātā am iscālīt, și am întārit această a mea diată, și cu a mea pecete am pecetluit, înaintea acestor mărturii vrednice de credință carii sânt iscālīți mai jos.

Eu (Cutarele precum au zis) cela ce au făcut această diată cu gura lui, și precum au scris înaintea mea: așa mărturisesc înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor, și pui și pecētea mea.

Într-acest chip să iscālesc, și celealalte mărturii până în șapte.

Imaginea 1. Izvodul Dieții, Târgoviște, 1714 (fragmente).

Cercetarea evoluției discursului testamentar în spațiul românesc oferă posibilitatea unor abordări interdisciplinare, or, aceste documente prezintă interes de ordin juridic, sunt texte de o valoare culturală, făcând referire la mentalități, concepții religioase, aspecte de funcționare a familiei la diferite etape istorice, sunt mostre de limbă română vorbită/scrisă în plan diacronic și forme de structurare a unui discurs, care a evoluat de la unul personal, confesiv, la un discurs impersonal, tehnic, nonafectiv, adoptând o terminologie juridică corespunzătoare.

Termenul grecesc *diatā* a funcționat în spațiul românesc până când a fost substituit de termenul latinesc *testament*, introdus prin filieră franceză. *Codul Civil din 1864* fixează în limbajul juridic termenul *testament*, care s-a generalizat ulterior în Principatele Române. Surprinderea modificărilor survenite în timp în formula de redactare a acestor acte reflectă o trecere culturală semnificativă de la un document în care autorul/testatorul își expune viața, credințele și sfaturile, la un document strict juridic, reglementat de norme precise, caracterizat printr-un limbaj din ce în ce mai impersonal. Maria Magdalena Székely, fiind preocupată de cercetarea și valorificarea din punct de vedere istoric a acestor izvoare documentare, menționează că în perioada medievală se profilează câteva tipuri de testamente: testamente domnești, testamente de boieri, testamente de clerici, testamente de

femei, testamente de orășeni și negustori, testamente de străini, la care mai pot fi adăugate câteva forme speciale, cum ar fi diatele colective sau diatele reciproce între soți (Székely 1997-1998, p. 25).

Structura diatelor/testamentelor. Analizând diatele din perioada medievală și premodernă, constatăm că acestea erau alcătuite, în general, din trei părți distincte: partea introductivă, dispozițiile autorului, încheierea solemnă. Detaliind aceste secvențe, observăm că prima parte are rolul de a conferi un caracter sacru actului întocmit, de plasare a acestuia în zona religiosului, fiind și o formă de declarație de credință: „În numele Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh amin” (Iacob 2015, p. 243); „Întru slava Domnului nostru Iisus Hristos, stăpânitoriu vieții și a morții” (Diata clucerului Dumitrașco Iarali, *apud* Szekely, p. 25); „În frica lui Dumnezeu arăt toată curgerea pricinii mele” (Zahariuc 2021, p. 66). Tot în partea introductivă, deseori se includ reflecții asupra condiției umane: „Cine este omul cel ce viază și să nu vază moartea?” (Diata Maricăi Brâncoveanu); „socotit-am dișărtăciunea lucrurilor ominești, precum zăce Sfânta Scriptură, viață această esti umbra și vis și în dișărt să tulbură tot pămînteanul” (Testamentul Smarandei Balș, *apud* Iacob 2015, p. 423), justificarea contextului de redactare a actului: „cunoscându-mă cu multă slăbiciune și întrată în frica morții” (Zahariuc, 2021, p. 35); „De vreme ce tot omul după datorie ci sântem cu toții datori a mergi la locul cel di veci, cum și eu, ticălosul, dintr-o boală gre ce sânt acum, 4 luni și mai bine de când zac, mi-am cunoscut sfârșitul vieții. Deci pentru celi ci am, mult, puțin, ci mi-au dat Dumnezeu, am făcut alegiri și hotărâre într-această scrisoare, cini ci să ia, și după aceasta, să se urmeză întocmai pre deplin, iar nu mai mult” (Zahariuc 2021, p. 53); „nevrând dar a mă afla negata și nepusă la cale în ceasul acela, după cum zăce și Sfânta Scriptură, privegheți că nu știți zioa nici ceasul, nici să las fiilor mei sfezi și giudecăți pentru puțină averea mé, pentru aceasta dar, spre împlinirea orânduelilor pravilicești și spre odihna și mântuirea sufletului meu, am alcătuit acest testament, de nimine fiind sâlită, ce de însuși a me bună voe [...]” (Testamentul Smarandei Balș, *apud* Iacob 2015, p. 424).

Alcătuirea unui testament îl prezintă pe om în fața morții, percepută ca un eveniment sigur, acesta fiind și un prilej pentru recunoașterea greșelilor din timpul vieții, asumarea păcatelor, solicitarea de iertare și iertarea celor care i-au greșit, așteptarea Judecății de Apoi: „Deci dar, întâi mă rog lui Dumnezeu, ca unui milostiv, să-mi erte mulțame păcatelor mele ci-am greșit ca un om într-această lume, apoi mă rog și tuturor creștinilor, cui orice voi fi greșit, să mă erte și de mine încă să fie ertați toți câți îmi vor fi greșit sau orice rău mi-ar fi făcut” (Zahariuc 2021, p. 67); „Cu fierbinți lacrimi mă rog Dumnezeăștii milostiviri ca să-mi erte greșalile mele pentru cinstitul sânge a Fiului Său, cel unul născut, cu rugăciunile Pre(a)curatei și Pre(a)blagoslovitei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariia și a tu(tu)ror sfinților” (Testamentul Smarandei Balș, *apud* Iacob 2015, p. 424).

Partea centrală a documentului este destinată transmiterii bunurilor personale, exprimarea dorințelor legate de înmormântare și pomenirile ce se cuvin la intervale

prestabilite de timp. Lista celor transmise drept moștenire include bunuri materiale (bani, animale, moșii), dar și robi, după cum se poate observa din exemplul de mai jos (Zahariuc 2021, p. 53):

1771 aprilie 25.

Vacile, boii toți, iepile, tiligarii, să rămâie toate a Zmărandii, fiindcă câte bucate am atât atâți am luat și zăstri, măcar că oi n-am și di zăstri am luat, dar am 12 boi mai mult, din cari 2 boi, cari s-or socoti, și armăsariul cel roibu să se de lui Ion Durac pentru sufletul meu.

Stupii cei vechi, toți, să fie a Zmărandii, iar cari i-am cumpărat acum di la Zghereni să se de la mănăstire la Zghereni, fiindcă am hotărât să mă îngroape la mănăstire la Zghereni, iar nu aiuri, că și blăstăm puui, pe numili lui Dumnezeu, la Zghereni să mă îngroapi.

500 lei să se de pentru grijile mele și sărindare până la anul.

1.000 lei să se de pentru o biserică de piatră, să facă în Todirești, și să se de și moșie Todireștii bisăricii, cari bisărică să fie supt ascultare mănăstirii Zgherenii. Și această clironomie a bisericii o las asupra Zmărandii, ca să nu o superi nimi din casăli meli pân' la sfârșitul vieții ei, iar pi urmă, după sfârșitul vieții ei, să rămâie a bisăricii, atât casăli, cât și moșie și țigani.

500 lei să se de Zmărandii.

300 lei să se de la copiii dumisale banului Ioniță, nepoților miei.

300 lei să se dea la copiii dumisale badelui Ștefan, nepoților miei.

70 lei să se dea Marii Drăgomănesăi.

20 lei să se facă o fântână în dial la Todirești, lângă crăcimă, și un pod să se facă în părau ci vini din Poiana Popii.

150 lei s-au lăsat pricini di vor ieși.

Leftica am socotit să se dea nepoatii mele, Zoiții, dinpreună și cu un țigan vizitiu, însă țiganul să se dea când a milostivi Dumnezeu să fie tribuința nunții.

Moșie de la Tâmpeschi și un loc de dughiană ci am la Eși, cari îmi este dat de la părinteli Veniamin, să se de la copiii dumisale badelui Ioniță.

Secvența finală a testamentului este redactată pe un ton solemn, iar pentru evitarea modificărilor sau nerespectării dorinței testatorului se recurge la o formulă-blestem: „iar cine s-ar scula din ginerii mei au din fetele mele au din nepoți au din nepoate aceia să fie afurisiți de Dumnezeu și neierțați în veci și să aibă parte cu vânzătorul Iuda gemând pe Pământ, Cain cel urgisit de Dumnezeu și să rămâie sub blestemul sfinților părinți care au întărit și au așezat cu sfânta pravilă ca să fie ale morților neschimbate și neștrămutate și sufletul aceluia să locuiască cu toți aceia care strică așezămintele sfinților părinți și ale morților, să nu se aleagă de casele lor și de bucatele lor ca praful din facia vântului cine va

strica aceasta” (Diata Maricăi Brâncoveanu); „Iar carele din ficiorii miei nu s-a ținé di această scrisoare și diată ce-am făcut, cu tocmală, de a mea bunăvoie, acela să fie suptu blăstămul Svinților Oteți și neiertat de Domnul H(risto)s și de mine să fie neiertat și să fie nepricopsitu și ne-ndestulată casa lui, în véci” (Zahariuc 2021, p. 41).

Validitatea actului este confirmată prin semnături și peceti ale martorilor: „Și am iscălit această diată cu însumi mâna mea. 1782 martie 19” (*Ibidem*, p. 61); „Și, pre încredințare, am pus și degitu înaintea marturilor ce s-au întâmplat” (*Ibidem*, p. 69).

Ulterior, începând cu epoca modernă, au loc o serie de transformări de ordin stilistic, lexical în discursul testamentar. Aceste modificări au fost condiționate de mai mulți factori, printre care am putea enumera: intrarea în vigoare a Codului Civil de la 1864, ceea ce a impus și schimbarea terminologică de la diată la testament; influența culturilor occidentale, favorizată de formarea inclusiv a juriștilor în mediul francez, italian etc., traduceri din limbile europene occidentale; schimbări socioculturale care implică creșterea nivelului de alfabetizare, diversificarea categoriilor sociale care întocmeau testamente.

Drept urmare, stilul confesiv, personal se transformă treptat în unul tehnic, depersonalizat, propozițiile ornamentate ale diatelor cedează locul unor enunțuri scurte, numerotate în articole și paragrafe, iar dispozițiile morale și sfaturile sunt inserate tot mai rar. A se compara:

Iar pentru sufletul meu și pentru pomenirea mea, las mănăstirii Cutare toate veniturile moșiilor de la ținutul Lăpușnei, ca să se facă liturghii și milostenii, după cum se cuvine unui bun creștin...	Institui legatar universal pe fiul meu Ion B., care va dobândi toate bunurile mele mobile și imobile, cu obligația de a plăti datoriile rămase. Bunurile imobile sunt descrise în anexa A, parte integrantă a prezentului testament.
--	--

Supus unui proces de transformare, discursul testamentar modern se concentrează aproape exclusiv pe transferul patrimonial, reducând considerabil funcțiile confesive și moralizatoare și exclude referințele religioase.

Se modifică și forma de adresare în testamente: în diatele vechi, moștenitorii sunt numiți cu formule afective: „iubiții mei fi”, „nepoata mea dragă”, în testamentele moderne, apelativele afective dispar, iar beneficiarii sunt desemnați formal: „fiul meu Ion Popescu”, „fica mea Maria Ionescu”.

În pofida evoluției acestui gen discursiv, atestăm o serie de elemente care s-au păstrat, evident cu modificări dictate de dinamica limbii. Aici ne referim la structura tripartită, enunțul de identificare a testatorului:

• „Eu, jupâneasa Maria, răposatului domn Constantin Brâncoveanu voievod, sănătoasă la minte și cu bună chibzuință...”

• „Subsemnatul... aflat în deplină stare de judecată...”

Exprimarea motivației:

- „... căci nu știe omul ziua și ceasul când îl va chema Domnul...”.
- enunțarea intenției de a **dispune de bunuri** „în caz de deces”.

Partea centrală a testamentelor a fost și rămâne cea a dispozițiilor propriu-zise, doar că, în diatele vechi, acestea erau intercalate cu îndemnuri religioase sau cu porunci privind pomenirea sufletului, începând cu epoca modernă, partea patrimonială devine exclusivă, redactată în fraze scurte și clare, în acord cu exigențele unui limbaj juridic.

În ceea ce ține de partea finală, testamentele notariale moderne elimină blestemele specifice diatelor – „Și cine va strica această scrisoare a mea să fie blestemat...” – și recurg la mențiunea autentificării de către notar, data și locul redactării.

Pentru comparație, în imaginea de mai jos, putem observa cum, în secolul al XIX-lea, rolul de autentificare a actelor testamentare este delegat instituțiilor corespunzătoare, de exemplu *Giudecătoria Țân(u)t(ului) Eșii, Secția I-a, Iscălit: Hristian Fleemaker iuristconsult (a, Testamentul Smarandei Balș)*. Aspect care este generalizat în actele din prezent (b, Modelele girurilor de autentificare a testamentelor).

Această fiind a me orânduire ce mai de pre urmă, cuprinsă în acest testament, spre vecinica întocmai urmare și încredințare am iscălit-o însuș cu mâna mé, poftind și pe alte alesă persoane de l-au încredințat cu iscăliturile dumis(ale).

Anul 1833 dechem(vrie)

Iscăliți:

Smaranda Balș

Melitie episcop Romanului

Iordachi Rosăt vist(iernic)

Costachi Mavrocordat hat(man)

Alexandru Ghica log(o)făt

Teodoraș Baluș

} marturi

Această diată fiind alcătuită de

mine după zisa dum(i)s(ale)

testatoare întocmai după

hotărârea pravililor, încredințaz

prin a me iscălitură.

Anul 1833 dechemv(rie)

Iscălit : Hristian Fleemaker

iuristconsult

Giudecătoria Țân(u)t(ului) Eșii, Secția I-iu

b) REPUBLICA MOLDOVA

NOTARUL (numele și prenumele)

SEDIUL BIROULUI: (mențiuni privind locul desfășurării activității notariale)

(Se indică anul, luna și ziua cu litere)

Prezentul testament este autentificat de mine, notarul (numele și prenumele).

În fața mea, la sediul biroului² s-a prezentat testatorul (numele și prenumele)¹, care a cerut autentificarea prezentului testament.

Testamentul redactat a fost citit cu voce de către notar testatorului și transmis acestuia pentru a face cunoștință cu el.

Fiind cunoscut cu cuprinsul și efectele acestuia, testatorul a declarat că i-a înțeles conținutul și că cele expuse în testament reprezintă ultima sa voință, a consimțit la autentificarea prezentului testament și a semnat toate exemplarele lui.

S-a înregistrat cu nr. _____.

S-a încasat taxa de stat _____ lei.

S-a perceput plata pentru asistența notarială _____ lei.

/ștampila/ NOTARUL /semnătura/

Concluzii. Evoluția de la „diată” la „testament” în spațiul românesc reflectă nu doar o transformare lexicală, ci și o schimbare profundă pe planurile cultural, juridic și discursiv. În perioada medievală și premodernă, diata era un act cu pronunțat caracter confesiv și moralizator, încărcat de formule religioase, apelative afective și îndemnuri pentru urmași, în care dimensiunea spirituală ocupa un loc semnificativ alături de dimensiunea patrimonială. Actele aveau structură tripartită, ton solemn, iar partea finală, intercalând blestemele, avea menirea de a asigura respectarea voinței testatorului.

Perioada modernă, având ca punct de reper Codul Civil din 1864, aplicat în Principatele Române, precum și influența culturii juridice occidentale, a însemnat o etapă de standardizare a testamentului, atât în plan terminologic, cât și în plan structural. Caracterul afectiv și confesiv a fost treptat înlocuit de un limbaj impersonal, precis, adaptat rigorilor juridice. Dispozițiile privind bunurile și succesiunea au devenit centrul exclusiv al documentului, eliminându-se formulele religioase și referințele morale.

Cu toate acestea, anumite elemente tradiționale – precum structura de bază, identificarea testatorului și exprimarea motivației actului – au rămas recognoscibile, adaptate însă la exigențele limbii contemporane. Studiul acestei evoluții evidențiază nu doar transformările lingvistice și stilistice ale unui gen documentar, ci și modificările de mentalitate și de cultură juridică în societatea românească, trecerea de la comunitatea tradițională, în care testamentul era și un act de memorie colectivă, la societatea modernă, în care acesta este, în primul rând, un instrument legal de transfer patrimonial.

Referințe bibliografice:

BANARESCU, Iulia. Evoluția moștenirii testamentare în dreptul național. Aspecte istorico-juridice. *Studia Universitatis Moldaviae*. Nr. 8(138), 2020, pp. 122-133.

Codul Civil 1864. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/1> [accesat 2025-08-01].

Codul civil al Republicii Moldova. Disponibil: http://aleph23.biblacad.ro:8991/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/G4JF3J82B52TX22GH9E5U2RT8FJGYM.pdf [accesat 2025-08-01].

Diata clucerului Dumitrașco Iarali, 1646. *Apud*: Székely Maria Magdalena. Testamentele: o abordare preliminară. *Revista de Istorie socială*, II-III, 1997-1998, p. 25.

Diata Mariei Brâncoveanu, soția M.S. Constantin Basarab Brâncoveanu. Disponibil: <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/diata-mariei-brancoveanu-1677770.html> [accesat 2025-08-01].

Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită). Academia Română, Institutul de Lingvistică. Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

IACOB, Dan Dumitru. *Testamentul și inventarul averii vistiernicesei Smaranda Balș (1833/1848)*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015. ISBN 978-606-714-154-2.

MITROPOLITUL Antim Ivireanul. *Capete de poruncă la toată ceata bisericească*, Târgoviște, 1714. Disponibil: http://aleph23.biblacad.ro:8991/exlibris/aleph/a23_1/apache_media/G4JF3J82B52TX22GH9E5U2RT8FJGYM.pdf [accesat 2025-08-02].

SZÉKELY, Maria Magdalena. Testamentele: o abordare preliminară. *Revista de Istorie socială*, II-III, 1997-1998, pp. 25-29. Disponibil: https://www.academia.edu/42314016/Testamentele_o_abordare_preliminar%C4%83 [accesat 2025-08-01].

Modelele girurilor de autentificare a testamentelor, capitolul III. Disponibil: www.legis.md [accesat 2025-08-01].

ZAHARIUC, Petronel. Câteva testamente moldovenești din secolele XVII-XVIII. *Studii și materiale de istorie medie*, XXXIX, 2021, pp. 9-69.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 14.11.2025

Acceptat: 15.12.2025